

УДК 343.22

Дмитро ЦВІГУН,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права Вінницького інституту Міжрегіональної академії управління персоналом

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ПРОТИДІЇ ПОСАДОВИМ ЗЛОЧИНАМ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬСЯ ПРАЦІВНИКАМИ МИТНИХ ОРГАНІВ І ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ

Розглянуто зміст і сформульовано визначення організаційно-правових засобів протидії посадовим злочинам, які вчиняють працівники митних органів та прикордонної служби. Внесено пропозиції щодо вдосконалення зазначених засобів.

Ключові слова: організаційно-правові засоби, митні органи, прикордонна служба, оперативно-розшукова діяльність, оперативно-розшукові заходи.

Рассмотрено содержание и сформулировано определение организационно-правовых средств противодействия должностным преступлениям, которые совершаются работниками таможенных органов и пограничной службы. Внесены предложения по усовершенствованию указанных средств.

Ключевые слова: организационно-правовые средства, таможенная служба, оперативно-розыскная деятельность, оперативно-розыскные мероприятия.

The concept of organizational and legal means of counteracting the official malfeasances committed by the customs service and frontier service personnel is considered, its definition is formulated. The proposals for the improvement of the mentioned means are given.

Keywords: organizational and legal means, customs service, operative and investigative activities, operative and investigative measures.

Одним з основних завдань прикордонної та митної служб в Україні є запобігання, виявлення та припинення контрабанди різноманітних товарів, історичних і культурних цінностей, валюти, отруйних, сильнодіючих, радіоактивних та вибухових речовин, зброї та боєприпасів, стратегічно важливої сировини, наркотичних засобів, прекурсорів, психотропних речовин. Ці види контрабанди становлять сер-

йозну загрозу національній безпеці України, посягають на її економічний потенціал, здоров'я нації.

Злочинні угруповання, які діють у цій сфері, мають високу технічну оснащеність, власну розвідку й контррозвідку, володіють новітніми формами й методами протидії правоохоронним і судовим органам. Їм властиві організованість, професіоналізм, транснаціональний характер. Упроваджуючись в органи законодавчої влади й державного управління, вони лобіюють власні інтереси, завдають значних збитків суспільству й державі. Надприбутки контрабандистів сприяють активному залученню до злочинної діяльності працівників митних органів і посадових осіб прикордонної служби, утворенню цілих злочинних організацій на зразок мафіозних структур.

Тому дедалі актуальнішими стають питання контролю за діяльністю митної та прикордонної служб, а також запобігання, виявлення та припинення їхньої протиправної діяльності. Певні аспекти цих питань досліджували В. Брижко, Ю. Бурило, В. Глушков, О. Горохляно, Ю. Левицький О. Джуза, Г. Пономаренко, М. Погорецький, В. Сапальов, Л. Серватюк, М. Стерльбицький, В. Ященко та ін. Водночас проблеми організаційно-правових засобів протидії злочинам, які вчиняються посадовими особами митних органів та прикордонної служби у складі організованих злочинних груп, комплексно не досліджувалися.

Метою цієї статті є визначення та класифікація організаційно-правових засобів протидії посадовим злочинам, які вчиняються працівниками митних органів та прикордонної служби, а також виявлення та розв'язання проблем, наявних у цій сфері.

Досягнення цієї мети, з методологічного погляду, насамперед потребує розкриття поняття організаційно-правових засобів.

Засіб у широкому розумінні тлумачиться як спеціальна дія, що дає можливість здійснити що-небудь, досягти чогось, спосіб, прийом [1, с. 326]. У загальній теорії права під засобами розуміють предмети (явища, процеси), з допомогою яких забезпечується отримання результату певної діяльності [2]. Під правовими засобами розуміють інституційні явища правової дійсності, що втілюють регулятивну силу права. Загалом правові засоби – це правові інститути, з допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права, забезпечуєть-

ся досягнення соціально корисних цілей, основною з яких є впорядкування суспільних відносин. Правовими засобами є норми права, правозастосовні акти, договори, юридичні факти, суб'єктивні права, юридичні обов'язки. Право має інформаційно-психологічний вплив, який є впливом правової інформації на мотиви суб'єктів. Тут можна виокремити два основні юридичні засоби – правові стимули й обмеження, що синтезують у собі інформаційні та психологічні закономірності. Під стимулом, у широкому розумінні слова, мають на увазі спонукальний фактор, під обмеженням – стримувальний [3, с. 103].

Для того щоб визначити, що розуміють під організаційно-правовими засобами, потрібно розглянути термін «організація». Скористаймося одним із визначень, наведених у Великому тлумачному словнику сучасної української мови: організація – дія, за значенням слова «організувати» – створювати, засновувати та чітко налагоджувати, належно впорядковувати що-небудь [4].

Отже, під організаційно-правовими засобами протидії посадовим злочинам працівників митної та прикордонної служб слід розуміти правові інститути, з допомогою яких створюється, впорядковується та налагоджується боротьба з учиненням протиправних кримінально караних діянь у сфері службової діяльності посадових осіб зазначених служб.

На нашу думку, до таких інститутів слід віднести кримінально-правовий, адміністративно-правовий, оперативно-розшуковий та кримінально-процесуальний. Як бачимо, всі ці інститути відповідають окремим галузям права. Однак ми їх кваліфікуємо не як галузі, а як інститути, оскільки йдеться не про протидію всім злочинам загалом, а про боротьбу зі злочинністю у сфері діяльності спеціальних суб'єктів. Тому відповідно до досліджуваної теми і вказаних інститутів можна визначити організаційно-правові засоби, що застосовуються працівниками митних органів і прикордонної служби.

1. Кримінально-правові засоби являють собою встановлення кримінального покарання за вчинення певних злочинів.

2. Адміністративно-правові засоби відповідають певній системі адміністративно-контрольної роботи, з допомогою якої гласним, відкритим шляхом можуть бути виявлені ознаки вчиненого або такого, що готується, злочину.

3. Оперативно-розшукові засоби, тобто система гласних і негласних пошукових заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів, для пошуку й фіксації фактичних даних про протиправні діяння певних посадових осіб і груп (у нашому випадку – сфері забезпечення встановленого законом митного та прикордонного режимів), відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, а також з метою сприяння кримінальному судочинству.

4. Кримінально-процесуальні засоби полягають у визначенні порядку провадження в кримінальних справах, забезпеченні швидкого повного розкриття злочинів та правильного застосування закону з тим, щоб кожен, хто вчинив злочин, був притягнутий до відповідальності і жоден невинний не був покараний.

Щоб запрацювали кримінально-правові та кримінально-процесуальні засоби, необхідно провести певну роботу з виявлення ознак злочинної діяльності (або бездіяльності) відповідних посадових осіб.

Для виявлення причетності посадових осіб митниці та прикордонної служби до вчинення злочинів, які переважно є латентними, ретельно конспіруються та приховуються від оточення, застосовують не цілком гласні методи у вигляді адміністративно-контрольної діяльності. У зв'язку з цим постає питання про проведення негласних заходів контролю за діяльністю вищезазначених посадових осіб. На нашу думку, такий контроль може бути здійснений лише з допомогою оперативно-розшукових засобів. Він має здійснюватися підрозділами, уповноваженими на проведення оперативно-розшукової діяльності. Згідно зі ст. 112 КПК України злочини, пов'язані з контрабандою та вчиненням відповідних злочинів у сфері службової діяльності, віднесено до підслідності Служби безпеки України, саме її підрозділами має здійснюватися контроль за діяльністю посадових осіб митної та прикордонної служб із застосуванням оперативно-розшукових засобів. Крім того, відповідно до Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», СБУ були створені спеціальні підрозділи по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю, які нині володіють необхідними оперативно-розшуковими засобами.

До засобів спеціальних підрозділів по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю СБУ можна віднести: технічні засоби, засоби оперативного прикриття та маскування, оперативні обліки, оперативно-розшукові заходи, службові собаки. При цьому оперативно-розшукові заходи (ОРЗ) є визначальним засобом цієї діяльності, оскільки саме її характер визначає організацію і тактику застосування інших засобів. Саме ОРЗ, відповідно до вищевказаного визначення, можуть бути віднесені до організаційно-правових засобів протидії посадовим злочинам, що вчиняються працівниками митних органів і прикордонної служби.

ОРЗ, до складу яких входять розвідувально-пошукові й контррозвідувальні заходи, що застосовують суб'єкти ОРД, слід відрізнити від контррозвідувальних заходів, що проводяться контррозвідувальними підрозділами СБУ для отримання фактичних даних про розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій і регламентуються Законом України «Про контррозвідувальну діяльність» (ст. 6–8) та відомчими нормативно-правовими актами, а також розвідувальних заходів, що здійснюються розвідувальними органами України для отримання інформації, необхідної для забезпечення інтересів безпеки громадян, суспільства й держави і регламентуються таємними відомчими нормативними актами. Закон України «Про розвідувальні органи України» проведення таких заходів не регламентує, а визначає лише правові основи організації та діяльності спеціальних органів державної влади, які здійснюють розвідувальну діяльність для захисту національних інтересів України від зовнішніх загроз, порядок контролю й нагляду за їх діяльністю, а також встановлює правовий статус працівників цих органів, їх соціальні гарантії.

Контррозвідувальні підрозділи СБУ здійснюють поряд з контррозвідувальною діяльністю й оперативно-розшукову. Але правові режими цих видів діяльності мають різний характер.

Аналіз ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» дає підстави для висновку, що в зазначеній діяльності організаційно-правовими засобами протидії посадовим злочинам, які вчиняються працівниками митних органів і прикордонної служби, є такі: опитування осіб (посадовців митниці та прикордон-

ної служби, вільнонайманих працівників, громадян України й інших держав тощо) за їх згодою, використання їх добровільної допомоги; проведення контрольованого постачання через державний (митний) кордон України товарів, предметів і речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб; ознайомлення з документами й даними, що характеризують діяльність митної та прикордонної служб, виготовлення копій з таких документів; проведення операцій із захоплення злочинців, припинення злочинів; негласне виявлення та фіксація слідів тяжких або особливо тяжких злочинів, що вчиняються працівниками митних органів та прикордонної служби, документів та інших предметів, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, чи одержувати розвідувальну інформацію, в тому числі шляхом проникнення оперативного працівника в приміщення, транспортні засоби, на земельні ділянки; проникнення в злочинну групу негласного працівника оперативного підрозділу чи особи, яка співпрацює з останнім, зі збереженням у таємниці достовірних даних щодо їх особистості; зняття інформації з каналів зв'язку, застосування інших технічних засобів отримання інформації; контроль шляхом відбору за окремими ознаками телеграфно-поштових відправлень; візуальне спостереження в громадських місцях із застосуванням фото-, кіно- і відеозйомки, оптичних і радіоприладів, інших технічних засобів; встановлення конфіденційного співробітництва з особами на засадах добровільності; отримання від юридичних і фізичних осіб безкоштовно або за винагороду інформації про злочини, які готуються або вчинені працівниками митних органів та прикордонної служби.

Такий комплекс заходів загалом є ефективним для боротьби з організованою злочинністю в досліджуваній сфері. Разом з тим у застосуванні комплексу оперативно-розшукових заходів як організаційно-правових засобів протидії посадовим злочинам, що вчиняються працівниками митних органів і прикордонної служби, мають місце серйозні правові проблеми. Так, відповідно до ст. 6 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» підставами для її проведення є наявність достатньої інформації, одержаної у встановленому законом порядку, що потребує перевірки з допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, про злочини, що готуються або вчинені

невстановленими особами; осіб, які готують або вчинили злочин. Стаття 9 цього закону зазначає, що в кожному випадку наявності підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності заводиться оперативно-розшукова справа. Ця сама стаття містить норму, відповідно до якої без заведення оперативно-розшукової справи проведення оперативно-розшукових заходів забороняється.

Однак для того, щоб отримати інформацію про злочинну діяльність посадових осіб прикордонної та митної служб, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів, необхідно провести певну первинну розвідувально-пошукову роботу, яка виявляється неможливою без оперативно-розшукових заходів. Отже, маємо замкнене коло.

Підбиваючи підсумки, вважаємо за доцільне в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність»:

а) дати визначення оперативно-розшуковим заходам як заходам, що проводяться уповноваженими оперативними підрозділами для виконання завдань оперативно-розшукової діяльності відповідно до прав, наданих їм законом;

б) визначити вичерпний перелік прав, які можуть використовувати оперативні підрозділи лише за умови заведення оперативно-розшукової справи, в тому числі вичерпний перелік прав, які, виходячи зі змісту Конституції, потребують дозволу суду, санкції прокурора тощо;

в) зазначити, що оперативно-розшукові заходи, які передбачають використання інших прав, можуть проводитися для пошуку та перевірки первинної інформації, що містить підстави для заведення оперативно-розшукової справи.

На нашу думку, перевага такого підходу над спробами визначення в законі вичерпного переліку ОРЗ полягає в тому, що він не обмежує різноманітності та комплексності зазначених заходів. Спроби визначення в законі вичерпного переліку оперативно-розшукових заходів призведуть до виникнення певних правових колізій.

Отже, організаційно-правові засоби протидії посадовим злочинам працівників митної та прикордонної служб – це передбачені кримінально-правовим, адміністративно-правовим, оперативно-розшуковим та кримінально-процесуальним інститутами правові

норми, з допомогою яких створюється, впорядковується та налагоджується боротьба з учиненням протиправних кримінально караних діянь у сфері службової діяльності посадових осіб зазначених служб.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
2. Алексеев С. С. Правовые средства: постановка проблемы, понятие, классификация / С. С. Алексеев // Советское государство и право. – 1987. – № 6. – С. 14.
3. Волинка К. Г. Теорія держави і права : навч. посіб. – К. : МАУП, 2003. – 240 с.
4. Словничок юридичних термінів : навч. посіб. / уклад. В. П. Марчук. – К. : МАУП, 2003. – 128 с.
5. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: Загальна частина : підруч. / [Е.О. Дідоренко, І. П. Козаченко, Я. Ю. Кондрагєв та ін.] ; під ред. Л. В. Бородича. – Луганськ : РВВ ЛІВС, 1999. – 390 с.
6. Агмажитов В. М. Об основных направлениях дальнейшего развития теории оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел / В. М. Агмажитов, В. Г. Бобров // Актуальные вопросы теории и практики оперативно-розыскной деятельности: Труды Академии управления МВД России. – М., 2001. – С. 18.
7. Трубников Н. Н. О категориях «цель», «средство», «результат» / Трубников Н. Н. – М., 1968. – 261 с.
8. Погорецкий М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія / Погорецкий М. А. – Х. : Арсіс ЛТД, 2007. – 576 с.